

A papagájklauzula esete a munkaszerződéssel

A munkaszerződés klauzuláinak, tartalmának vizsgálata többféle szempontból lehetséges. Ha mód van rá, ezek mindegyikével érdemes foglalkozni, mert a többféle közelítés alaposabb feltárást tesz lehetővé. Az első közelítésben a *szerződési pontok tárgyából* indulunk ki. Lévén, hogy a munkaszerződés az alárendelti, a heteronóm helyzetű munkavégzés viszonyainak konstruáló ügylete – eltekintve most és a tanulmány során is az ugyancsak heteronóm helyzetű munkavégzést megjelenítő további jogviszonyoktól, azaz a foglalkoztatási viszonyoktól a maguk összességében, amelyek kinevezéssel jönnek létre –, a szerződésből félre nem érthetően ki kell tűnnie eme ténynek, azaz annak, hogy nem a lehetséges másik munkavégzési helyzetben, az autonómban, hanem az alárendeltiben történik majd a munkavégzés, azaz a munka nem (csupán) végezve, hanem végeztetve is léssen. Magam ezt helyzetmeghatározó klauzulának mondom, s a hogyan? (1) kérdésre ad választ.¹

A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás meghatározása minden kötelmi jellegű ügyletnek elengedhetetlen tartozéka, éspedig így párban, ha már szinallagmatikus ügyletről van szó.² A szolgáltatás illetve ellenszolgáltatás megjelölése a végzendő munka fajtajelleg szerinti meghatározásában és díjazásában, a személyi alapbérben való megállapodást jelenti. Előbbi a munkakör meghatározását teszi, ami úgy fogandó fel, mint a leendő munkavégzés tárgyi kerete. De a munkavégzésnek nem csupán tárgyi kerete van, fogalmilag tér és idő vonatkozással is bír, azaz a munkavégzés helye, továbbá ideje, mint egy adott naptári időszakra vonatkoztatott időtartam. Fentiek a mit? (2), a mennyiért? (3), a hol? (4) és a hány órára? (5) kérdéseinek felek általi megválaszolását jelentik. A szolgáltatás ügyleti meghatározásának keretszerűsége – tárgyi, tér- és időbeli értelemben – a munkaszerződés egyik szembeötlő jellegzetessége. Ugyanez az ellenszolgáltatásra is igaz, a munkabéri ellenszolgáltatásnak csupán egy meghatározott, bár kétségtelenül (a leginkább) meghatározó része, ti. a személyi alapbér tartozik a felek megállapodási kompetenciájába, az egyéb elemek nem szerződési, hanem egyoldalú meghatározottság alá esnek, de a kollektív szerződés is teret kap.

A *helyzet- és a keretmeghatározó* klauzulák mellett lehetséges szerződési pontok még a felek jogviszonyának tervezett kezdetét és végét megjelölő klauzulák, amelyek a mettől? (6) és a meddig? (7) kérdésre válaszolnak, azaz a *jogviszony időbeli kereteit*

---

¹ A kérdőszavas megjelölés ötletadójaként, ha nem is ebben a teljességben, lásd Román László: Munkajog (Elméleti alapvetés), Tankönyvkiadó, Bp., 1989. 221. s. köv. p.

² Ismét egy eltekintés, ti. az attól való, hogy a munkaszerződés-munkaviszony szinallagma-ügylet nem tiszta, azaz jócskán pöttyös, számos, az ügylet realizálódása, azaz a jogviszonylét szakában megjelenő aszinallagmatikus beütéssel.

jelölik ki. Végül, a sorban nyolcadikként a fentiekén túli, *egyéb* lehetséges klauzulákat vehetjük egybe, amelyek konkrét tárgyukat tekintve igen változatosak lehetnek.³

A következő vizsgálati szempont a *felek rendelkezési diszpozíciójának kérdése* a fenti klauzulákkal kapcsolatban. Noha az imént az egyes pontokról többnyire mint lehetséges szerződési tartalomról esett szó, közöttük jól elhatárolhatóan különbséget lehet és kell is tenni aszerint, hogy szerződésbe iktatásuk a felek számára csupán csak lehetőség, vagy annál több, kényszerűség-e. Tovább színeződik a kérdés azáltal, hogy elvontan, fogalmilag, *in abstracto* szemlélődünk-e, vagy *in concreto* – azaz a hatályos jog vonatkozó rendelkezéseire vagyunk-e tekintettel. Ami az utóbbi nézőpontot illeti, helyzetünk igen egyszerű, erre a jogalkotó ad választ, előírva, mely kérdésekről kell a feleknek a munkaszerződésben rendelkezniük, ekként ebből a szempontból *előírt* és *egyéb* elemekkel lehet dolgunk.

In abstracto, azaz a tételes jogtól eltekintve a kérdés úgy vetődik fel, hogy melyek azok az elemek, amelyek fogalmilag a felek *expressis verbis* megállapodását igénylik? A fentebbi nyolcas listából az egy, kettő és három alattiak ilyenek, ezekre ugyanis a jogalkotó nem adhat megállapodáspótló szabályozást. Ezeket *szükséges* elemeknek nevezve, a negyedikről a hetedikig terjedőket viszont *quasi szükségesnek* mondhatjuk, mert igaz ugyan, hogy ezekre vonatkozólag fogalmilag lehetséges a megállapodáspótló szabályozás, azonban fontosságuknál fogva, azáltal, hogy a munkavégzés tér- és időbeli, valamint a jogviszony tervezett időbeli kereteit jelenítik meg, a felek tudatának legalábbis át kell fogniuk ezeket, a maguk mikénti, adott jogszabályi megjelenésében.

Látnivaló, hogy az *in abstracto* nézetbeli elemköttőség az *in concreto* nézetben már változhat, okszerű szabályozás esetén minden szükséges elemnek egyszersmind előírt-nak is kell lennie, de az előírt elemek köre ezeknél bővebb is lehet, példa rá a munkavégzés helyének, a telephelynek az előírt elemek közé kerülése a hatályos Mt.-ben, noha a korábbiiban – lévén reá vonatkozólag első renden megállapodáspótló szabály – nem volt az. Az egyéb elemek az *in abstracto* nézetben is egyebek maradnak, a felek tudata általi átfogottságuk kívánalma nemhogy nem szükséges, de talán általában érte nem is lenne életszerű.

Harmadik tartalomelemzési, ha tetszik tartalom-rendszerezési szempontunkat elnevezésében *általános ügylettani szempontból* valónak lehetne mondani. Azért így, mert végülis minden kötelmi jellegű ügyletre vonatkozólag általánosan alkalmazhatónak tekinthetjük. A szerződések tartalmát a középkor óta szokás esszenciális, naturális és akcidentális elemekre bontani.⁴

E felosztás már-már megkapó egyszerűsége szembeötlő. Nem is áll nagy becsben a tudomány előtt. Kézenfekvősége fenntartásokra készlet. Nem ok nélkül. A fundamentum divisionis ugyanis finoman szólva is vegyesnek mondható. Pedig vannak elvitathatatlan előnyei, ilyenek elsősorban az egyenessége, azaz követhetősége, de általánosításra való alkalmassága is. Bármelyik szinallagmatikus ügylet irányában indulunk is el e felosztást követve, az ilyen ügyletek egész vidéke tárul elénk, már messziről is megbízható tájékozási pontokat téve láthatóvá. Ezek az előnyök didaktikailag elsőrangúak, alapköve-

³ Ideértve még a jogviszony ex lege adott strukturális elrendezettségét esetleg módosító szerződési klauzulákat is, amikor egy egyébként az utasítási körbe tartozó elemet a felek megállapodásos rendezési szintre tesznek át, ami tehát az utasítási jog korlátozását jelenti, pl. a munkaidőbeosztással kapcsolatos valamely kérdésben. Az ellenkezőjére a változó munkahely kikötése a példa, ami viszont nem az egyéb kategóriába tartozik. Jellegében mindkettő joglemondás az érintett fél részéről.

⁴ Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve Intitúciók Tankönyvkiadó, Bp. 1963. 78. s. köv. p., Werner Flume: Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts, II. Bd., Das Rechtsgeschäft, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg-New-York, 1965. 80–81. p.

telmények. Már ez is elégséges indok lenne az e szempont szerinti vizsgálódásra, amiben azért lehetőségként a didaktikai nyereség mellett más vonatkozásban is gyümölcsözhető felismerések is rejlenek. Csupán csak az illő és kellő óvatossággal kell eljárni.

Az esszenciális elemek az ügylet típus-, jellegmeghatározó elemeit teszik, amik nélkül az adott ügylet nem az, ami. Respektíve, ezek az elemek határozzák meg minden más szerződési klauzula rendjét, azt tudniillik, hogy azok az ügylet fajtájához illeszkedőek-e, vagy attól idegennek mondhatók, ha tetszik, az *ügyleti immunrendszer* az esszenciális elemek szerint alakul, azok indukálják. Elsődlegesen az esszenciális elemek jelentik meg a felek szerződési szabadságának egyik elemét tevő tartalomalakító szabadságot, jelesen a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás meghatározása tartoznak elsődlegesen e körbe. A munkaszerződés esetében viszont végülis mindkettő csak részlegesen, a keretszerűség okán, egyébként az előírt elemeket kell esszenciálisoknak tekintenünk, amelyek közül a térbeli keret a többihez képest kevésbé fajsúlyos.

Az akcidentális elemek köre a szerződés olyan tartalmi köre, amely tisztán a felek akaratának függvényében jelenik meg az ügyletben. Elemi példaszerű megjelenései e körnek az időtűzés és a feltételek, de más – az ügylettől függő – kérdések is kerülhetnek az akcidentális elemkörbe. Esetlegességük nyilvánvaló, nélkülük is kerek egész az ügylet, éppen e jellegzetességük jelenti külön minőségüket, felvehetőségük s nem felveendőségük. A felek általi tartalmi alakíthatóságuk mikéntisége minősítésük szempontjából nem döntő, amint a munkaszerződés esetében klasszikusan akcidentális elemnek tekintendő, a kogencia által uralt próbaidő esetében is kiviláglik. Jól láthatóan az akcidentális elemkör is a felek tartalomalakító szabadságát, a felek általi jogtételezést jeleníti meg.

A harmadikként megnevezett *naturális elemek* köre a felosztás vitatott tagja. Az ide sorolt kérdések nem mások, mint a jogrendnek az ügyletkezhez kapcsolódó rendelkezései, mint a végkielégítésre, a rendes szabadságra és sok más mindenre vonatkozó Mt-beli szabályozások, azaz mintegy jó felényi kódex. A felek a szerződés megkötése során ezekkel eleve számolnak, ha okszerűen járnak el, vagy ha nem is így, akkor is alá vannak vetve ezeknek a valójában a jogviszonytartalmat tévő rendelkezéseknek.

Flume idézi Windscheid-et, akinek érve szemléletes példája a túlhajtott teóriák alátámasztásául szolgáló „végső” érveknek, miszerint a jog a *naturalia negotii* körében a feleknek azt az – ha nem is valódi (tudatos) – akaratát juttatja érvényre, amit a felek maguk is kinyilvánítottak volna, ha az adott kérdéstről maguk rendelkeztek volna.⁵ Egyetérthetünk Flumével, hogy az álláspont az akaratelmélet XIX. századi túlerőltetésének eredménye, s hogy a *naturalia negotii* nem a felek valamiféle virtuális akaratát jeleníti meg, hanem az ügylettel kapcsolatos jogalkotói mérlegelés eredménye.⁶

A megítélés kérdésében épp a felek akaratát a döntő, az ügylettartalom alakításában a felek *aktív* akaratát a meghatározó, a „körítés”, az immáron jogviszonytartalmat tévő, az ügylet realizálódása során szerephez jutó *naturalia negotii* tekintetében legfeljebb a felek passzív akaratát játszhat szerepet, ez pedig a tudomásulvétel.

A *naturalia negotii* nem az ügyletszakhoz, hanem a realizálódási, a teljesítési, a jogviszonyszakhoz kapcsolódik, akkor tesz szert jelentőségre. Nem célunk most az ügylet és a jogviszony viszonyának megnyugtatóan kidolgozott problematikájába belebocsát-

⁵ „Das Recht bringe in der Ordnung jener *naturalia negotii*, wenn auch nicht den wirklichen (bewussten), doch den eigentlichen Willen der Parteien zur Geltung, spreche nur aus, was die Parteien selbst ausgesprochen haben würden, wenn sie gerade diesen Fall in den Bereich ihrer Festsetzung gezogen hätten.” Flume, i.m. ugyanott.

⁶ Flume, i.m. ugyanott.

kozni,⁷ csupán annyit kellene itt és most mégis hangsúlyozni, hogy a munkaviszony valószínűleg túlzás nélkül a leg-naturália-gazdagabbnak tekinthető jogviszony, a benne realizálódó szolgáltatás és ellenszolgáltatás és ezek összes folyamányára tekintettel, a civilis alárendeltség, szubordináció megtestesüléseképp. Nem túlzás azt mondani, hogy a jogalkotó egyfajta vélelmezett uzsorahelyzetből indul ki, amikor nagyrészt klauzikálós kógenciával az idő-keretet is naturáliává teszi a teljesítési szakra tartozó sok egyéb más kérdés mellett, mint amilyen pl. a szabadidőkre⁸ vonatkozó szabályozás.⁹

Ami már most a tudomásulvételt illeti, erre a felek csak a kógencia ill. a klauzikálós kógencia megszabta keretek között vannak rákényszerítve, egyébként változtathatnak a naturália körébe tartozó kérdések szabályozásán a maguk jogviszonyára vonatkozóan, azaz ügyletükbe felvehetnek ilyen klauzulákat. Ha ügydöntőnek a felek aktív akaratát tekintettük, a naturalia negotii-t pedig nem tekintjük az ügyletbe tartozónak, akkor az ily módon szerződési tartalommal való klauzulákat integrálni kell aszerint a bizonyos általános ügylettani felosztás szerint.

Elvben két eset lehetséges, az esszenciális vagy az akcidentális kör. Előbbi mégis elvetendő, mert annak a körnek a lényegességi minősítése objektíve történik, bővíteni nem lehet semmiféle féli aktív akarat hatására sem.¹⁰

Az akcidentális elemkör marad csupán, ami minden további nélkül ugyancsak nem alkalmas a „megbábrált” naturália felvételére, hiszen rendeltetése nem a jogviszonytartalom befogadása. Viszont az a körülmény, hogy az akcidentális körbe az ügylet szempontjából esetleges elemek tartoznak, már nyitottabbá teszi ezt a kört, a megváltoztatott naturália objektíve esetleges az ügylet szempontjából, ezen a felek szubjektív megítélésére nem változtat, mint a felek aktív akaratának kifejeződése pedig az akcidentálissá minősítést indukálja. „Tiszta” akcidentáliának mégsem tekinthetjük, mert „megbábráltsága” nem változtat azon, hogy a szóban forgó kérdés naturáliaként anélkül is adott a jogalkotói akarat aktív termékeként. Ennek megfelelően a betagolást akként kell végrehajtani, hogy eleve kifejezésre juttatjuk: ez nem az a pedigre, mint ami accidentalia negotii-éknál megszokott, az „igaziakat”, azaz az eredetieket *primérnek*, azaz elsődlegesnek, emezeket pedig *szekundernek*, azaz másodlagosnak minősítve.

Ha most az „alkönyvtár megnyitásával” az az érzésünk támadna, hogy valamiféle megoldást találtunk, akkor rögtön itt a következő probléma. Mit kezdünk a szerződésbe került klauzulával, szándékoltan így, s nem szerződési klauzulát mondva, ami nem bábrált, hanem változtatás nélküli naturália-átvétel?!

Ilyen klauzulákkal tele vannak a munkaszerződések, sokszor csupán a „hadd teljen a papír” indítékával. Ezek lennének a címben jelzett *papagájklauzulák*, hiszen az égvilágon semmit nem változtatnak a felekre egyébként is irányadó feltételeken, mint változtatás nélkül felvett naturális elemek.

És ez így is van egészen addig, amíg valamiféle deus ex machina nyomán önálló életre nem kelnek. Kimegy ugyanis alóluk a szőnyeg, jogalkotói – vagy kollektív szerződési – álláspontváltozás, módosítás folytán az adott naturália-elem újraszabályoztatik,

⁷ Lásd pl. Román László: Kollektív jelleg az individuális munkajogviszonyban, Jogtudományi Közlöny, 1984. 306. s. köv. p.

⁸ Bevett szóhasználatban: E pihenőidők.

⁹ Az elégtelen, a nem adekvát naturáliára lásd a jubiláns munkái közül Veres József: A szövetkezeti tag munkavégzésének jogi szabályozása. Magyar Jog, 1990., 504. s. köv. p., – Veres József: A mezőgazdasági munka jogi szabályozása, Acta Jur. et Politica, Tom. XLIX., Fasc. 48.

¹⁰ Az meglehet ugyan, hogy az esszenciális elemek egyik nevesített szerződésfajta sem tükröztetik, ekkor eshetőleg egy új szerződésfajta állunk szemben, mint amilyen a közelmúltban született bérletvétel.

megváltoztattatik. Eladdig a papagájklauzula csak a szőnyeg tükörképe volt, most már maga lesz a szőnyeg. Ha az lesz. Vagy eltűnik a szőnyeggel együtt a tükörkép is.

A metamorfózisok lehetséges variációi ügyében a *kedvezőbbség elve*¹¹ teremt rendet. Miután az elv maga okozza a többféle lehetőséget is. Az elv a magyar munkajogban tételesen az Mt. 13. § (3) bekezdésben jelenik meg, eszerint a kollektív szerződés, illetve a felek megállapodása a munkaviszonyra vonatkozó törvényi szabályoktól eltérhet, és pedig kettő feltétellel: a törvény az eltérést ne tiltsa, s a megállapított (új) feltétel a munkavállalóra kedvezőbb legyen. Lényege szerint tehát ha több szabályozás vonatkozik az adott munkavállaló jogviszonyának valamely kérdésére, akkor a reá nézve kedvezőbbet kell alkalmazni.

A szőnyegre meg a tükörképére visszatérve, ha az új szabályozás kedvezőbb lesz, akkor a papagájklauzula hatályon kívül kerül, elenyészik, mert meghaladottá válik, hatályát veszti, mint tükörkép, eltűntnek tekintendő.

Ha az új szabályozás kedvezőtlenebb, akkor viszont reflektáltból érdemivé válik az addigi papagájklauzula, rögvest el is veszve eme jellegét, babrált naturáliává válik, s a fentiek szerint szekunder akcidentáliává.

Az is egy lehetőség, hogy a kedvezőtlenebb szabályozás egyszersmind eltérő szabályozást nem tűrően, kogensen szabályoz, ilyenkor az előbb vázolt átminősülés nem történik meg. Ez a lehetőség azonban csak jogalkotói aktus nyomán következhet be, jogszabály, konkrétan törvény léphet fel ilyen igénnyel, lévén az Mt. az érintendő jogi aktus. A kollektív szerződés egyéni szerződési klauzulát lerontó hatását az Mt. ugyanis kizárja a 82. § (2) bekezdésében.¹² Fentiek fényében is egyet kell értenünk mindazzal, amit Kiss György ezzel kapcsolatban kifejt,¹³ s bár ugyan lehet tévesnek és pontatlannak minősíteni a törvényi fogalmazást, azért „helyretétele” éppen a kedvezőbbség elvének szem előtt tartásával nem okoz különösebb problémát. Nem kell ez ügyben piros lapot adni a jogalkotónak, talán azért sárgát igen, mert egy korrekcióra szoruló klauzulával él, ami igaz, de nem úgy, ahogyan az fogalmazva van, hiszen aszerint a felváltó kollektív szerződések viszonylatában nem lenne alkalmazandó a lex posterior derogat legi priori tétele.

Úgy illenék, hogy végezetül soroljuk be a papagájklauzulát a szerződési tartalom általános ügylettani szempontú felosztási rendjébe. Igen ám, de lévén babrálatlan, benne nem tükröződik a felek valóságos aktív akarata, ekként nincsen meg a szekunder akcidentáliává minősítés adott rend szerinti minimális feltétele. Akkor mégiscsak bekecskülne a naturália az ügyleti tartalomba? Nos, formálisan nézve igen, egy egyszerű, akarom mondani: civilis kötelmi ügyletet alapul véve ez a helyzet. Önálló minőséget mégsem jelent, éppen mert változatlan átvétel, s nem felvétel.

A kedvezőbbség elve által uralt munkajogi jogforrási hierarchiában van viszont egy többletminősége: papagájklauzula-jellege a szerződéskötés utáni, vonatkozó naturáliaváltozás bekövetkeztének függvénye, ami nem tekintendő másnak, mint jövőbeni bizonytalan eseménynek, így tehát ki lehet mondani: a papagájklauzula a munkaszerződésben feltételes klauzulaként interpretálandó. Ha úgy adódik, a részleges érvénytelenné válás kórja végezhet vele, de nőhet nagyra is – még szekunder akcidentália is lehet belőle.

¹¹ Alfred Söllner: Arbeitsrecht, 6. Aufl., Verlag Kohlhammer, 1978.

¹² „(2) Kollektív szerződés a munkaszerződést a munkavállaló hátrányára nem módosíthatja.” 1992:XXII. tv. 82. §.

¹³ Kiss György: A piac és az emberi tényező, Balassi, Bp., 1995. 107. s köv. p.

JÓZSEF ÚJVÁRI

DER FALL DER PAPAGEIKKLAUSEL MIT DEM ARBEITSVERTRAG

(Zusammenfassung)

Der Verfasser analysiert den Inhalt des Arbeitsvertrages erstens nach dem Regelungsgegenstand der einzelnen möglichen Klauseln, zweitens nach dem die einzelnen Klauseln betreffenden Regelungszwang bzw. der. Regelungsmöglichkeit der Parteien, drittens nach der seit dem Mittelalter herkömmlichen Methode von *essentialia*, *naturalia* und *accidentalia negotii*. In der damit zusammenhängenden Diskussion vertritt der Verfasser den Standpunkt jener Wissenschaftler, nach deren Meinung die *naturalia negotii* gehören nicht zum Vertragsinhalt, sondern zum Rechtsverhältnis(-recht). Die von den Parteien aus der Materie der *naturalia negotii* aufgenommenen und in veränderter Fassung in ihren Vertrag eingesetzten Klauseln gehören zu den *accidentalia negotii*, im Rahmen einer Unterkategorie, nämlich zu den sogenannten sekundären *accidentalia negotii*.

Die unverändert in den Vertrag übergenommenen Klauseln sind die Papageikklauseln, die organisch in den Vertragsinhalt nicht integriert werden können. Sie sind Spiegelbilder der aktuellen gesetzlichen oder tariflichen Regelung. Ihr Schicksal kann im Lichte des Günstigkeitsprinzips und im Lichte des Charakters der eventuellen Neuregelung entweder der Tod sein, infolge der Krankheit von Teilnichtigkeit (meliorative Neuregelung), oder aber können sie Bestandteile der sekundären *accidentalia negotii* werden (peiorative Neuregelung).